

JACEK WIESIOŁOWSKI (Kórnik)

Najstarszy tekst przywileju nieszawskiego dla Wielkopolski

Przywileje nieszawskie stanowią zespół aktów powstałych w okresie od 15 września do 11 grudnia 1454 r., wystawionych przez Kazimierza Jagiellończyka najpierw w Cerekwicy i Opokach, a w ostatecznej wersji w Nieszawie i Radziniu. Przywileje występują zasadniczo w czterech redakcjach: cerekwickiej, opockiej, nieszawskiej — wielkopolskiej oraz nieszawskiej — małopolskiej. Niektóre redakcje występują w odmianach terytorialnych: nieszawsko-małopolskie w odmianie dzielnicowej przemysko-sanockiej i chełmskiej; nieszawsko-wielkopolskie w odmianie dzielnicowej sieradzkiej i powszechnej; opockie w odmianie tzw. PtbII i Syntagmatów¹. Ta różnorodność redakcji i odmian przyczynia się do wyjątkowo dużego znaczenia studiów tekstowych nad poszczególnymi przekazami aktów ustawodawstwa, gdyż ich drobiazgowa analiza może ustalić wzajemne między nimi powiązania, a interpretacja tych wzajemnych powiązań i różnic może znacznie wzbogacić naszą wiedzę o twórcach tych aktów i okolicznościach, w których powstawały.

Studia krytyczne rozpoczął — jak zwykle w węzłowych zagadnieniach naszego źródłoznawstwa — Joachim Lelewel gromadząc sześć tekstów przywileju. Całość tekstów została zgromadzona do końca XIX w. (w roku 1897 odnalezienie przywileju przemysko-sanockiego w archiwum krakowskim). Obejmuje ona 20 przekazów tekstów. Redakcja nieszawsko-małopolska reprezentowana jest przez 11 tekstów, wielkopolska przez 5, opocka przez 3, cerekwicka przez 1 tekst. Na wiek XIX przypada też większość omówień i opracowań tekstu. W wieku XX ukazały się trzy prace zajmujące się przywilejami. W 1908 r. artykuł A. Kłodzińskiego poświęcony głównie genezie i kolejności następstwa kolejnych aktów². Po 30 latach W. Hejnosz zajął się przywilejami dla ziem ruskich³. Po nieomal nowych 30 latach w 1957 r.

¹ Sygły kodeksów z zabytkami prawa polskiego według J. W. Bandtkiego, *Ius Polonicum codicibus veteribus manuscriptis et edicionibus quibusque collatis*, Warszawa 1881 i A. Z. Helcel, *Starodawnego prawa polskiego pomniki*, Warszawa 1856. Oznaczają: B III — rękopis Bandtkiego III; P I — rękopis Puławski I; Ptb II — rękopis Petersburski II.

² A. Kłodziński, *W sprawie przywilejów nieszawskich z 1454 r.*, w: *Studia historyczne* wydane ku czci prof. W. Zakrzewskiego, Kraków 1908.

³ W. Hejnosz, *Przywileje nieszawsko-radzyńskie dla ziem ruskich*, w: *Studia historyczne* ku czci St. Kutrzeby, t. I, Kraków 1938.

ukazała się znakomita praca St. Romana, w której autor stara się wyjaśnić „jak ten kompleks przywilejów niezawskich powstawał, z jakich elementów się składał i jakim celom służył”⁴.

W naszej pracy zajmemy się przywilejem niezawskim dla Wielkopolski. Posiada on zasadnicze znaczenie dla tego ustawodawstwa. Inicjatorką ruchu przywilejowego była bowiem szlachta wielkopolska, wymuszająca przywilej cerekwicki na królu. Późniejsza akcja przywilejowa zmierzała do modyfikacji otrzymanego przywileju w kierunku rozciągnięcia go na cały stan szlachecki Korony i osłabienia akcentów antymożnowładczych⁵. Różnorodność przywilejów niezawskich została po kilkudziesięciu latach usunięta poprzez ustanowienie przywileju powszechnego, którego podstawę stanowił przywilej niezawsko-wielkopolski; ten to, upowszechniony przez druki, stał się częścią składową ustawodawstwa rzeczpospolitej szlacheckiej.

Podstawę źródłową redakcji niezawsko-wielkopolskiej stanowi pięć przekazów. W „dzielnicowej” odmianie przekazał ją tekst z kodeksu tzw. B III, pochodzącego z końca wieku XV i stanowiącego kolekcję tekstów prawa polskiego ułożoną przez uczonego prawnika z kręgu notariuszy wielkopolskich⁶. Tekst, jak wykazały badania, posiada liczne wtręty, przekręcenia i opuszczenia wyrazów. Z końca wieku XV — z roku 1497 — pochodzi znany odpis odmiany sieradzkiej⁷. Tekst jego znany jest tylko z odmianek. Porównanie ich z pełnym tekstem przywileju sieradzkiego wykazuje, że nie tylko zestaw wariantów jest niepełny, zatajając przez to wiele właściwości tekstu, lecz także przydaje tekstowi znaczną liczbę właściwości, których on w rzeczywistości nie posiada⁸. Osobne zagadnienie to przywilej powszechny, będący przeróbką jednego z przywilejów niezawsko-wielkopolskich. Zachowany jest w trzech odpisach zatwierdzenia przywileju na sejmie piotrkowskim 1496 r. Wydrukował go Łaski w 1506 r.⁹ Inna kopia tego zatwierdzenia, w stosunku do tekstu Łaskiego posiadająca sporo wariantów, zachowana jest we współczesnym odpisie sprzed 1502 r. w tomie XVII *Metryki*

⁴ St. Roman, *Przywileje niezawskie*, Wrocław 1957, s. 8.

⁵ *Ibidem*, *passim*.

⁶ Tekst wydany przez J. W. Bandtkie, o. c., s. 270—291 w odmiankach, z których zrekonstruował tekst M. Bobrzyński, *O ustawodawstwie niezawskim Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1873, s. 37—105. Całość tekstu z rękopisu wydał B. Ulanowski, *Najdawniejszy układ systematyczny prawa polskiego w XV w.*, Archiwum Komisji Prawniczej, t. V, Kraków 1897, s. 61—69. Poza uwagami wydawców por. St. Roman, o. c., s. 45—46.

⁷ Odmianki przywileju sieradzkiego podał J. W. Bandtkie, o. c., za nim M. Bobrzyński, o. c.; por. St. Roman, o. c., s. 27—28.

⁸ Tekst z księgi szadkowskiej ziemskiej 7, s. 56—60, Warszawa, Archiwum Główne Akt Dawnych.

⁹ *Commune incliti Polonie Regni privilegium* (Kraków 1506), k. XCIIv—XCVIr. Korzystałem z egzemplarza Biblioteki Kórnickiej, Cim. F 4118.

Koronnej¹⁰. Nie wydany i nie wykorzystany jest oryginał zatwierdzenia przywileju przechowywany w Bibliotece Czartoryskich — dok. perg. 644. Uważa się — nieściśle zresztą — że oryginał był podstawą wydania Łaskiego.

Do odtworzenia przywileju dla Wielkopolski z przedstawionych przywilejów redakcji wielkopolskiej największą wartość posiadałby, gdyby nie jego wady, tekst z kodeksu B III, gdyż tylko on jest dobrze wydany i tylko on jest odpisem przywileju dla Wielkopolski¹¹. Pomocnicze znaczenie mają teksty przywileju sieradzkiego i powszechnego, ponieważ ich stosunek do przywileju-„oryginału” dla Wielkopolski nie jest ustalony dostatecznie oraz oba są wydane w sposób nie odpowiadający wymaganiom współczesnej nauki. Tę wadę można jednak usunąć sięgając do oryginału przywileju powszechnego oraz do pełnego tekstu przywileju sieradzkiego. Gorzej jest z usunięciem podstawowej wady tekstu B III, tzn. jego błędnych lekcji, wtretów i opuszczeń. Błędy te można częściowo usunąć za pomocą dobrze wydanych tekstów pomocniczych, lecz ten „oczyszczony” tekst w niewiadomym stopniu będzie odpowiadał oryginałowi.

Uwzględnienie nowego tekstu przywileju nieszawskiego dla Wielkopolski likwiduje w znacznym stopniu kłopoty z tekstem B III i pozwala na zapoznanie się z autentycznym ustawodawstwem nieszawskim dla tej dzielnicy. Tekst znajduje się w Bibliotece Czartoryskich pod sygnaturą Ms. 1310. Wzmiankuje go katalog biblioteki, potwierdzają ten fakt opisy kodeksu dokonane przez B. K ü r b i s ó w n ę i K. M a l e c z y ń s k i e g o¹². Te trzy wzmianki o istnieniu jakiegoś tekstu przywileju nieszawskiego w rękopisie 1310 uszły uwagi historyków prawa. Nie dostrzegli go też prawnicy-edytorzy korzystający z tego kodeksu, znanego im jako kodeks P I. Przyczynił się do tego może fakt, iż tekst jest jednym z około setki mieszczących się w wielkim i słynnym kodeksie Sędziwoja z Czechła.

Tekst znajduje się w części kodeksu grupującej zabytki z okresu wojny trzynastoletniej. Kopistą jest nieustalony z nazwiska bliski współpracownik Sędziwoja. Długi okres współpracy kopisty z Sędziwojem (1453—1466) utrudnia datowanie odpisu. Znak wodny składki, na początku której znajduje się przywilej nieszawski, nie występujący częściej w obrębie kodeksu, nie dostarcza nam ścisłych danych doty-

¹⁰ Warianty podali: J. W. Bandtkie, o. c. oraz M. Bobrzyński, o. c., który tym razem korzystał z rękopisu.

¹¹ F. Papée, *Jan Olbracht*, Kraków 1936, s. 108—109; St. Roman, o. c., s. 28.

¹² St. Kutrzeba, *Catalogus codicum manu scriptorum Musei principum Czartoryski*, t. II, Cracoviae 1908—1913, s. 135; K. Maleczyński, *Anonima tzw. Galla kronika*, MPH n. s., t. II, Kraków 1952, s. XII; B. Kürbisówna, *Studia nad kroniką wielkopolską*, Poznań 1952, s. 30;; powtórnice w przedmowie do *Roczników wielkopolskich*, MPH n. s., t. VI, Warszawa 1962, s. XV.

czących datacji. Podobnie kolejność występowania aktów w obrębie poszytu nie daje innych wskazówek datacyjnych poza datą non post 1466. Ponieważ jest to równocześnie data zamknięcia kodeksu trzeba stwierdzić, że odpis pochodzi sprzed tego roku. Można by jednak określić czas uzyskania odpisu przez Sędziwoja na lata 1454—1458, ze względu na usunięcie się Sędziwoja w połowie 1458 r. z Gniezna do klasztoru w Kłodawie i zerwanie z życiem politycznym kraju. Niezależnie jednak od bardziej szczegółowego określenia daty odpis ten jest najstarszym ze znanych odpisów redakcji wielkopolskiej, powstałym najpóźniej w 12 lat po wydaniu oryginału. Wiarygodność odpisu podnosi fakt, iż zaznaczona została relacja dokumentu, co pozwala przypuszczać, że kopia została sporządzona z oryginału, tym bardziej, że notę o relacji wpisał nie kopista tekstu, lecz prawdopodobnie sam Sędziwój. Wysoka kultura dokumentowa środowiska gnieźnieńskiego, którego wychowankiem był Sędziwój i jego współpracownicy, wspiera naszą opinię o poprawności i wiarygodności tekstu.

Szczegółowe porównanie nowego tekstu z dotąd znanymi należy do przyszłego wydawcy przywilejów nieszawskich, podają tylko ważniejsze lekcje dostarczone przez nasz tekst. Przywilej nieszawski dla Wielkopolski nie obejmował Wielkopolski jako kompleksu ziem przeciwstawianych Małopolsce, lecz tylko województwo poznańskie i kaliskie.

Artykuł 12

P I

Item statuimus quod in palatinatibus Posnaniensi et Calisiensi burgrabiis capitaneorum non iudicent aliqua iudicia quod si iudicaverint eorum iudicio standum non erit.

B III

Item statuimus quod in terris Maioris Polonie capitanei cum burgrabiis non iudicent aliqua iudicia quod si iudicaverint eorum iudicio standum non erit.

przywilej sieradzki

Item statuimus quod in palatinatu Sieradiensi burgrabiis capitaneorum non iudicent aliqua iudicia quod si iudicaverint eorum iudicio standum non erit.

Wobec tego pozostałe ziemie zaliczane do Wielkopolski w szerszym tego słowa znaczeniu, jak ziemia łączycka, kujawska, dobrzyńska tak jak ziemia sieradzka otrzymały z pewnością osobne przywileje. Tekst potwierdza więc przypuszczenia M. Bobrzyńskiego¹³, St. Ku-

¹³ M. Bobrzyński, o. c., s. 24.

trzeby¹⁴, St. Romana¹⁵. W perspektywie umożliwia to przewartościowanie dotychczas stosowanego podziału na przywileje partykularne i dzielnicowe. Podział ten jest prawdopodobnie nieistotny. Przywileje wystawiano dla ziem, a dzielnicowy charakter miał jedynie formularz będący podstawą redakcji wielkopolskiej. Formularz ten można odtworzyć na podstawie zachowanych przekazów.

Inne ciekawe dane dostarczone przez nasz tekst przywileju dotyczą przede wszystkim zagadnienia walki szlachty z możnowładztwem. Przywilej cerekwicki, pierwszy z przywilejów nieszawskich, zawierał artykuły ograniczające władzę możnych. Wymuszenie przywileju przez szlachtę na królu podczas wyprawy wojennej i klęska wyprawy wkrótce po wydaniu przywileju spowodowały kwestionowanie wartości przywileju i konieczność ponownego jego wydania. Żądała go dla siebie szlachta nie wielkopolska, przeredagowania przywileju domagało się możnowładztwo i król. Pośrednicząca rola możnych przyczyniła się do przeredagowania przywileju w kierunku maksymalnego złagodzenia wystąpień szlacheckich przeciwko możnym. W różnym stopniu udało się to osiągnąć możnowładcom wielko- i małopolskim. Szlachta wielkopolska dysponowała już przywilejem z Cerekwicy, małopolska domagała się tylko podobnego. Różny układ sił w łonie warstwy szlacheckiej na tych terytoriach przyczynił się do powstania różnic w osiągnięciach. Przywileje nieszawskie dla Wielkopolski ilustrują ten proces precyzyjniej niż inne.

Nasz tekst wnosi do obrazu walki w łonie warstwy szlacheckiej — między możnowładztwem a drobną i średnią szlachtą — nowe dane i pozwala na nową interpretację kilku już znanych artykułów. Przyjęto, że art. 3 mówi o niemianowaniu wojewodów i kasztelanów na starostów królewskich (*incompatibilitas*). Interpretacja tego artykułu mówi o wystąpieniu przeciwko koncentracji dochodów¹⁶.

P I

Item cum singula officia suis sint actibus deputata pollicemur per presentes quod in terris Maioris Polonie nullum palatinum aut castellanum in capitaneum Maioris Polonie proficiemus.

Przywilej cerekwicki art. 1

Primo promittimus quod nullum palatinum dignitarium castellanum et of-

B III

Item cum singula officia suis sint actibus deputata pollicemur per presentes quod in terris Maioris Poloniae nullum palatinum aut castellanum capitaneum proficiemus.

Przywilej sieradzki

Item cum singula officia suis sint actibus deputata promittimus quod^{a-a} in

¹⁴ St. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. I, Lwów (i in.) 1925, s. 83.

¹⁵ St. Roman, o. c. s. 54—55.

¹⁶ Ibidem, s. 154—155.

ficialem terrarum in capitaneum proficiemus aut constituemus.

terris Maioris Polonie nullum palatinum aut castellanum in capitaneum proficiemus.

a-a po tym wyrazie skreślone inte

Formularz redakcji wielkopolskiej użył tu słów *in terris Maioris Polonie* w znaczeniu szerszym — przejął to nawet przywilej sieradzki, nie zamieniając tego na *in terra Siradiensi*. Przekaz P I przekazując adaptację formularza dla potrzeb województw poznańskiego i kaliskiego nadał tym słowom znaczenie węższe, akcentując, że chodzi tu o nominację na starostę generalnego wielkopolskiego. Odebrało to szersze znaczenie zasadzie incompatibilitatis, ograniczając ją do konkretnego wypadku starosty generalnego Wielkopolski.

Inny wydzźwięk ma artykuł 4. Dotyczy on wymagań w stosunku do kandydatów na urzędy ziemskie. W Cerekwicy szlachta domagała się by kandydat był indygeną danej ziemi i stale tam rezydował. Ten drugi warunek stanowił utrudnienie dla możnych posiadających dobra w różnych ziemiach. Znany dotąd przekaz przywileju dla Wielkopolski wprowadzał tylko obowiązek posiadania dóbr dziedzicznych w tej ziemi oraz wyszczególniał cechy „moralne” kandydata, jak doświadczenie, cnotę, przezorność, wiek. Artykuł w tej wersji stanowił niewątpliwie zwycięstwo możnych w miejsce uciążliwego obowiązku rezydencji, wprowadzając niesprawdzalne czynniki. Tekst tego artykułu przejęty został zresztą z przywileju małopolskiego, w którym wpływy możnych są znacznie silniejsze. Odmienną interpretację tego artykułu musimy przyjąć po zapoznaniu się z naszym tekstem przywileju i porównaniu go z innymi przekazami tekstu redakcji wielkopolskiej.

P I

Item cum indigene pro suis meritis et virtutibus sint forensibus merito preferendi pollicemur per presentes quod dignitates castellanatus et officia in terris Maioris Polonie personis^a bene meritis etate in intellectu et prudentia vigentibus et indigenis distribuemus dabimusque dignitatem illi persone que illius terre indigena fuerit in qua dignitas ipsa^b vacabit tali condicione videlicet quod personis domicilium habentibus et morantibus in palatinatu^c Posnaniensi dabimus dignitates existentes in palatinatu eodem personis vero domicilium habentibus et morantibus in palatinatu Calisiensi conferemus dignitates existentes in palatinatu eodem ut viam

Redakcja wielkopolska

Item cum indigene pro suis meritis et virtutibus sint forensibus merito preferendi pollicemur per presentes quod dignitates^d castellanatus et^e officia interris^f Maioris Polonie^g personis bene meritis etate intellectu et prudentia^h vigentibusⁱ et indigenis^j distribuemus dabimusque dignitatem illi^k persone que illius terre indigena fuerit in qua dignitas ipsa vacabit habebitque^l bona hereditaria ibidem

ut viam^m murmuriⁿ et displicentisⁿ precludamus^o pollicemurque^p quod^r

murmuri et displicentiis precludamus pollicemurque cancellarium vicecancellarium marschalcatum et alia officia curie distribuemus indistincte viris idoneis sive fuerunt de terris Maioris Polonie sive Cracoviensi.

cancellaria tu vicecancellarium marschalcatum et alia officie curie^s distribuemus indistincte viris idoneis sive fuerint^t de terris Maioris Polonie sive^u Cracoviensi.

B — BIII, S-Sieradzki, P-Powszedhny

^a po tym wyrazie skreślone meriti; ^b po tym skreślone vaccaba; ^c dalej przekreślone Calisiensi conferemus dignitates existentes; ^{d-e} brak S; ^{f-g} universis Regni nostri P; ^h prudentia bene P; ^{i-j} brak B; ^k brak B; ^l habertique S; ^{m-n} brak B; ^{o-p} item pollicemur B; ^r quod in B; ^s curie nostre B; ^t sint S; ^u sive de.

Do formularza redakcji wielkopolskiej szlachta poznańska i kaliska wniosła poprawkę, znacznie silniej niż w przywileju cerekwickim akcentując obowiązek rezydencji. Dwukrotne powtórzenie o obowiązku rezydencji jest śladem żywej dyskusji przy redagowaniu przywileju, w której przedstawiciele szlachty odnieśli zdecydowane zwycięstwo.

Odpis w kodeksie Sędziwoja nie posiada dwu wyraźnie antydygnitarskich artykułów 31 i 32, mówiących o zakazie wykonywania sądownictwa przez kasztelanów oraz zakazie pobierania przez kasztelanów opłaty przywitanej przy obejmowaniu urzędu. Charakterystyczne, że artykułów tych nie było ani w przywileju cerekwickim, ani też w innych przywilejach nieuszawskich¹⁷. Warto zaznaczyć, że jedyną wiadomość o przywitannym mamy właśnie z 32 art. przywileju nieuszawskiego dla Wielkopolski z kodeksu B III¹⁸. Brak tych artykułów w innych przywilejach i w kodeksie Sędziwoja pozwalałby zakwestionować fakt wchodzenia ich w tekst przywilejów nieuszawskich. Nie wiemy obecnie czym jest przekaz B III, skoro nie jest przywilejem dla Poznańskiego i Kaliskiego. Może jest prywatną kompilację przywileju dla województw kaliskiego i poznańskiego z niezachowanym przywilejem, np. łeczyckim. Stwierdzenie, na jakich ziemiach występowała opłata przywitanna, pomogłoby w rozwikłaniu genezy przekazu B III.

Odpis nasz posiada również nie znany dotąd artykuł mówiący o podziale sądowym województwa kaliskiego.

P I

Przywilej cerekwicki

Item statuimus quod in palatinatu Calisiensi solum sint tres districtus pro iudiciis faciendum videlicet in Calis Gnesne et Nakyel. Ad territorium seu districtum in Calis omnes qui sunt retro

[art. 24] Item decernimus quod omnes districtus in palatinatu Calisiensi in quibus iudicia terrestria exercebantur praeter Calisiensem Gnesnensem et Nakliensem annullentur et penitus destru-

¹⁷ M. Bobrzyński, o. c., s. 85—87; St. Roman, o. c., s. 165—166.

¹⁸ W. Pałucki, *Studia nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie do schyłku XVI wieku*, Warszawa 1962, s. 73—74, 77—78.

fluvium Vartha versus Calis ad Calis spectare debebunt. Ad Gnesna autem qui sunt post fluvium versus Gnesna. Ad Nakyel autem illi qui sunt retro Notesz fluvium zanaklensi videlicet pertinere debebunt

antur nec alibi nisi in his tribus iuris ordo attentetur [art. 26] Item quicunque terrigenae in ista parte fluvii Vartae in Gnesnam ad iudicia et similiter qui ex illa parte fluvii praedicti inhabitant pari modo in Calisch citati pariter respondere tenebuntur¹⁹.

Artykuł ten stanowi więc scalenie dwóch artykułów przywileju cerekwickiego. Bezpośrednio z przywileju cerekwickiego do przywileju nieszawskiego dla Wielkopolski zostało więc przejętych sześć artykułów, a nie cztery. Ponieważ pięć artykułów kujawskich przywileju z Cerekwicy znalazło zapewne miejsce w przywileju nieszawskim redakcji wielkopolskiej dla Kujaw, pozostały tylko cztery artykuły cerekwickie, nie uwzględnione przez redakcję wielkopolską przywileju nieszawskiego. Warto zaznaczyć, że jeden z artykułów kujawskich — art. 33 — został przejęty do przywileju sieradzkiego — art. 32. Wskazuje to na silniejszy wpływ przywileju cerekwickiego na redakcję wielkopolską przywileju nieszawskiego niż przyjmuje praca St. Romana²⁰.

Pozostałe różnice odpisu z kodeksu Sędziwoja i kodeksu B III nie wnoszą większych zmian do interpretacji przywileju nieszawskiego dla Wielkopolski. W dużym stopniu mamy tu do czynienia ze zmianami stylistycznymi, mającymi tylko znaczenie dla badania stosunku między przywilejami dla Wielkopolski, sieradzkim i powszechnym, przy utrzymaniu się dotychczasowego kierunku badań. Należałoby jednak rozważyć możliwość odtworzenia formularza redakcji wielkopolskiej i wynikające z tego konsekwencje badań.

W kilku wypadkach nasz tekst potwierdza poprawki wniesione do tekstu B III przez St. Romana na podstawie przywileju powszechnego i sieradzkiego — art. 12 i 29. W dwóch artykułach znosi różnicę między przywilejem dla Wielkopolski a sieradzkim i powszechnym. Kandydatów na pisarzy wybiera zjazd ziemski, a nie zjazd generalny, jak podawał tekst B III — art. 16. Dostęp do ksiąg ziemskich, klucze do ksiąg, otrzymali: wojewoda, sędzia i pisarz, a nie sędzia, podsędek i pisarz — art. 17.

Tekst przywileju nieszawskiego z kolekcji historiograficznej Sędziwoja z Czechła pozwala na lepsze zapoznanie się z oryginalnym ustawodawstwem nieszawskim powstałym w roku uznawanym symbolicznie za graniczny między okresem monarchii stanowej a okresem demokracji szlacheckiej.

¹⁹ Tekst przywileju cerekwickiego według J. W. Bandtkiego, o. c., s. 265—269; przywileju nieszawskiego z kodeksu B III za B. Ulanowskim, o. c.; przywilej sieradzki z księgi szadkowskiej ziemskiej 7; przywilej powszechny z dokumentu 644 Biblioteki Czartoryskich w Krakowie.

²⁰ St. Roman, o. c., s. 86—89.

Jacek Wiesiołowski (Kórnik)

LE PLUS ANCIEN TEXTE DU PRIVILÈGE DE NIESZAWA POUR LA
GRANDE POLOGNE

R é s u m é

Les privilèges de Nieszawa de 1454 font partie des plus importants privilèges de la noblesse. Leurs nombreuses éditions existent sous forme de quatre rédactions, et dans le cadre de ces rédactions elles démontrent encore des variétés territoriales. L'auteur débat une copie du privilège de Nieszawa pour la Grande Pologne qui se trouvant dans le codex de Sędziwoj de Czechło, n'a pas été considéré jusqu'ici dans les travaux tenant à l'histoire du droit polonais. C'est le plus ancien des privilèges de la rédaction pour la Grande Pologne parmi ceux qui ont été conservés. Il a été promulgué pour les voievodies de Kalisz et de Poznań qui constituent la Grande Pologne proprement dite.

S'appuyant sur cette nouvelle copie du privilège l'auteur met en question la division employée jusqu'ici pour les privilèges, dans le cadre d'une rédaction, en privilèges régionaux et particuliers. Les privilèges étaient érigés pour les terres et leur caractère régional était l'affaire du formulaire de la rédaction.

En comparaison au texte du privilège provenant du XVème siècle et connu jusqu'ici, la copie de Sędziwoj est riche en de nombreuses et précieuses variétés qui, en plusieurs cas, changent jusqu'à l'interprétation des articles du privilège. Elle ne possède pas les deux articles antidignitaires, ce qui permet de mettre en question leur existence dans l'original du privilège. Elle possède en plus un article inconnu jusqu'ici concernant la division de la voievodie de Kalisz sous le rapport de la juridiction; cet article est emprunté à un privilège antérieur promulgué pour la Grande Pologne par Casimir Jagiello à Cerekwica.

